

І. Т. Черняков

АРХЕОЛОГІЧНА РОЗВІДКА БЕРЕГІВ р. АЛКАЛІЇ

Долина р. Алкалії (Алкалі-дере)¹ пересікає територію Білгород-Дністровського та Старокозачого районів, Одеської області, у напрямі—з півночі на південь. Напрямок її залежить від похилу місцевості, яка становить 1,5 м/км. Свій початок р. Алкалія бере в Молдавії і впадає в оз. Солоне (Бурнас). Довжина річки — 67 км, площа басейну — 655 км². Правий, західний, берег крутіший за лівий, східний берег. Береги прорізані ярами і, крім того, покриті багаточисленними, але невеликими зсувами. На схилах берегів річки спостерігається багато джерел, проте продуктивність їх дуже незначна і недостатня для утворення живого потоку в річці, а тому річка щорічно пересихає.

Вода в річці і в більшій частині джерел солонкувата на смак.

Прилягаючі до північної течії річки поля мають плодородні чорноземні ґрунти, які ближче до півдня змінюються супіщаними ґрунтами, а в долині річки переходять в солончаки. Утворення солончакових ґрунтів у заплаві р. Алкалії — явище чисто сучасне, бо раніше р. Алкалія мала безпосередній зв'язок з морем, і вся територія заплави, яка зараз складається із алювіальних відкладів, була в свій час дном річки. В минулому долина р. Алкалії мала чисто степовий, переважно трав'яний рослинний покрив. В наш час природний рослинний покрив долини значно змінився. Степи набули вигляду культурного ландшафту в зв'язку з інтенсивним розорюванням. Тепер вони являють собою поля, покриті посівами сільськогосподарських культур, садами та виноградниками. В долині річки, в деяких місцях, росте очерет і осока — в зв'язку з близькістю ґрунтових вод до поверхні.

Перша археологічна розвідка берегів р. Алкалії була зроблена у вересні 1957 р. Приморським розвідувальним загonom Прутсько-Дністровської експедиції ІМК АН СРСР, Молдавського філіалу АН СРСР та Одеського державного археологічного музею². Було відкрито декілька стародавніх поселень на лівому (східному) березі р. Алкалії біля наступних сучасних населених пунктів: с. Старокозаче, с. Підгорне (Бабей), с. Монаші, с. Велика Мар'янівка³.

У вересні 1959 р. автор цієї статті провів повторну розвідку берегів р. Алкалії. Археологічну розвідку ми почали з с. Старо-

¹ А. Скальковський, Опыт статистического описания Новороссийского края, ч. I, Одесса, 1850, стор. 63.

² Каталог річок України, К., 1957, стор. 31.

³ Археологічну розвідку берегів р. Алкалії в 1957 р. провели співробітники ОДАМ Е. Ф. Патокова та Л. Р. Шиф.

⁴ Щоденник археологічної розвідки по берегах р. Алкалії в 1957 р., фонди ОДАМ, № 71450.

козаче і йшли на південь вздовж лівого (східного) берега р. Алкалії аж до впадіння її в оз. Солоне. Перейшовши на правий (західний) берег р. Алкалії, ми оглянули його, йдучи весь час майже у північному напрямку до верхів'їв річки. Оглянувши верхів'я р. Алкалії, ми спустились по її східному березі до с. Старокозаче. Таким чином, нами були оглянуті обидва береги р. Алкалії від її верхів'я до впадіння в оз. Солоне (див. схем. план). В результаті поверхового огляду берегів р. Алкалії нами було виявлено цілий ряд археологічних пам'яток.

Схема розташування археологічних пам'яток в долині р. Алкалії,
І. Лівий (східний) берег

1. На південь від села Старокозаче (біля 100 м) на поверхні городів зустрічаються уламки сіроглиняної лощеної кераміки черняхівського типу (табл. I, 1) та ліпної кераміки, зробленої з грубої маси з домішкою шамоту. Слід відмітити знахідку уламка ніжки амфориска, в глині якого дуже багато мілких вкраплень піску (табл. I, 2). На поверхні давнього поселення була знайдена глиняна обмазка зі слідами прутів. Сліди стародавнього поселення тягнуться протягом 500 м вздовж берега р. Алкалії (схем. план, 1).

2. В східній частині с. Підгорне, на площі, обмеженій з заходу долиною р. Алкалії, з півночі — балкою давнього походження, знайдені мілкі фрагменти ліпної сіроглиняної кераміки, кремневі відщепи та одне виразно оброблене скребло, яке майже не має патини (табл. II, 3). Площа вищезгаданих знахідок невелика (схем. план, 2).

3. На південь від с. Підгорне (до 1,5 км) на ораному полі, зліва від дороги до с. Карналіївка зустрічаються кості, каміння та фрагменти ліпної кераміки. Вінця посудин прямиостоячі або злегка відхилені назовні (табл. II, 4). Стінки деяких ліпних посудин оздоблені відтягнутим невисоким валиком (табл. I, 5; II, 6) і мають іноді досить різку профіліровку

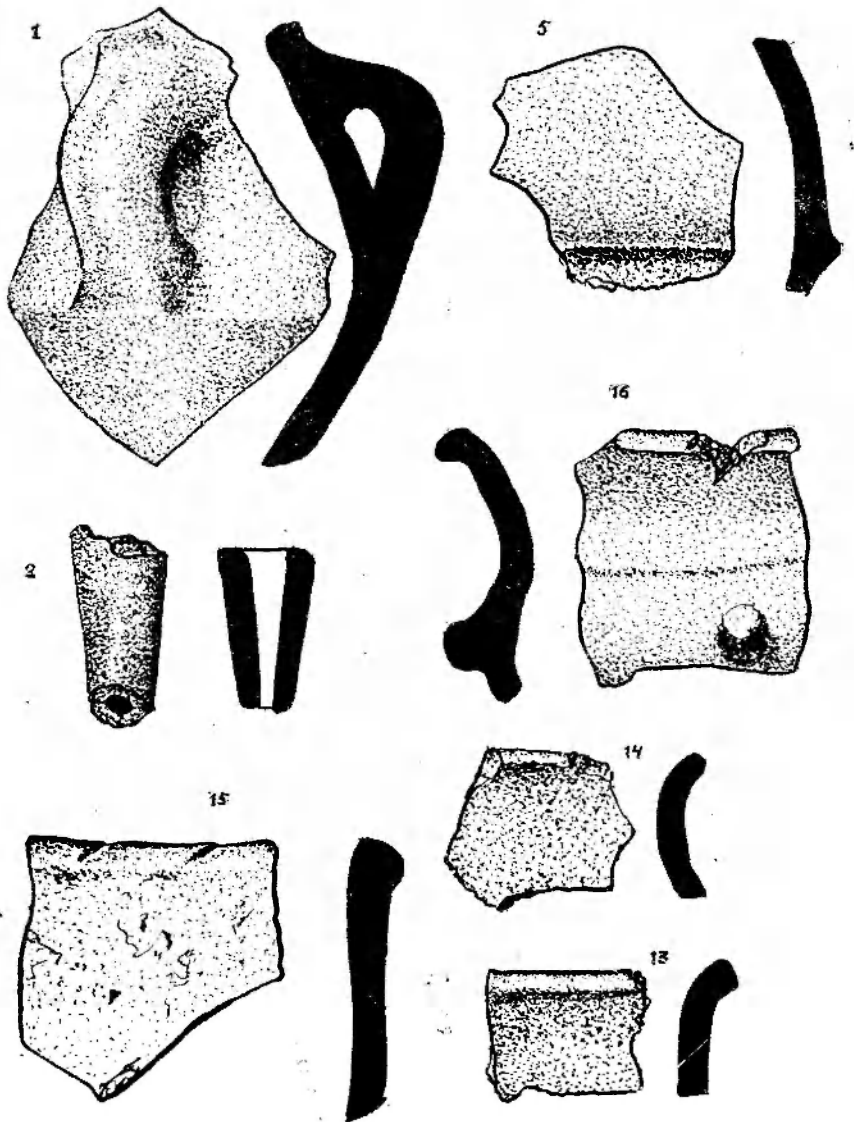

Табл. I.

(табл. II, 7). Поселення тягнеться на віддалі 200—250 м вздовж берега р. Алкалії (схем. план, 3).

4. На схід від с. Підгорне (в 800 м), на верхній терасі долини р. Алкалії височить курган заввишки до 5 м (схем. план, 4).

5. На південь від с. Монаші (в 100 м), на схилі долини, знайдені уламки ліпної кераміки з прямими вінцями, навкоси зрізаними по краю (табл. II, 28). Зустрічаються також уламки посудин з різкою профіліров-

кою стінок (табл. II, 8) та кераміка черняхівського типу. На площі поселення, що має незначні розміри, зустрічаються кістки, каміння (схем. план, 5).

6. На південній околиці с. Велика Мар'янівка (схем. план, 6), на схилі долини (в 1 км від течії річки), виявлені сліди давнього поселення: кістки, каміння, уламки ліпної товстостінної кераміки з ледве відігнутими

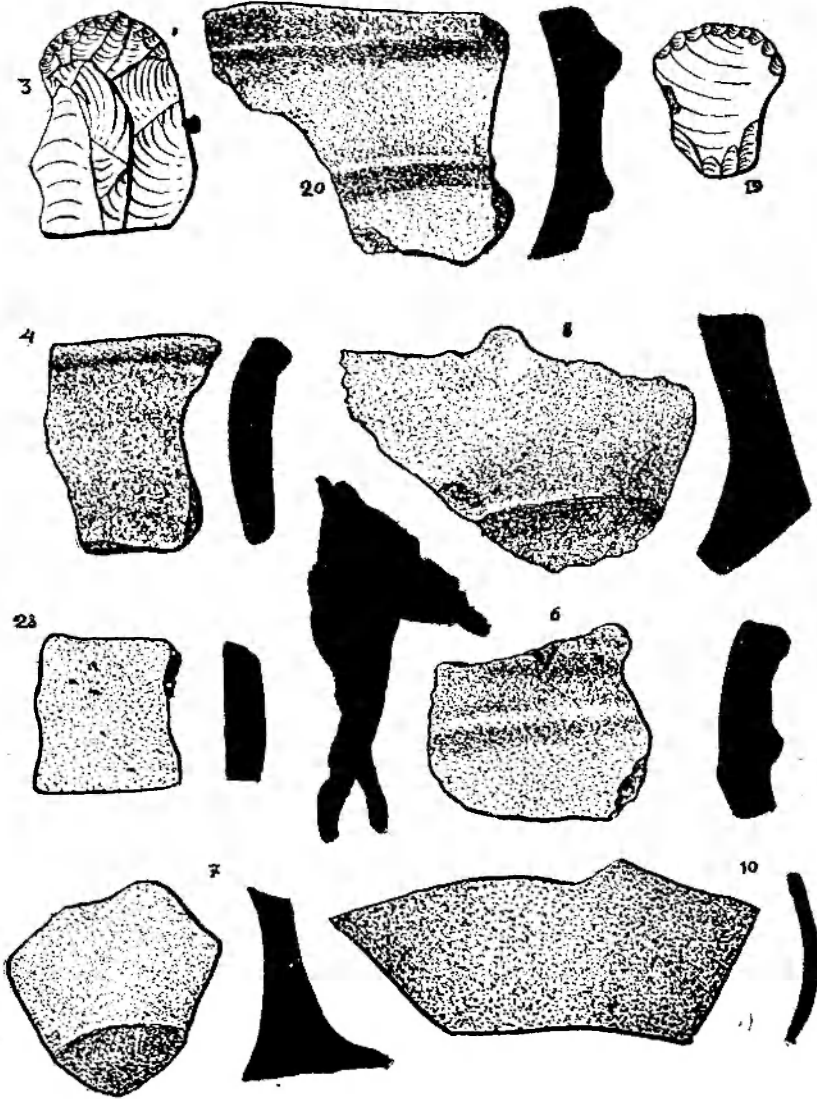

Табл. II.

(табл. I, 13, 14) та прямостоячими вінцями, оздобленими по краю рідкими насічками (табл. I, 15). Один фрагмент ліпної кераміки з відігнутими вінцями має на стінці наліпну кульку (табл. I, 16).

7. За південно-східною околицею с. Широке (схем. план, 7), на орному полі, зустрічаються кістки, каміння, уламки ліпної товстостінної і тонкостінної кераміки з трохи відігнутими вінцями, уламки амфор (ула-

мок ручки амфори (табл. III, 9), уламок вінець амфори (табл. III, 12) та уламки посудин, оздоблених лініями лоціння (табл. III, 27). Один уламок ліпної посудини прикрашений наліпленою стилізованою головкою людини (табл. III, 17). Знайдені фрагменти кераміки, зробленої на гончарному крузі, які оздоблені двома паралельними прямими лініями під вінцями посудини (табл. III, 18), а також фрагменти червоноглиняної тонкостінної кераміки (табл. II, 10) та уламок вінця червонолакової посудини (табл. III, 11). В південній частині поселення на миску, утвореному долиною р. Алкалії та впадаючою в неї зі сходу балкою, нами знайдено відщепи кременю та одне добре відретушоване скребло з досить сильною патинізацією (табл. II, 19). Сліди стародавнього поселення тягнуться на протязі 300 м.

8. З північно-західного боку до стародавнього поселення прилягає група курганів (5), розташованих в ряд по лінії південь—північ (схем. план, 8). Висота курганів від 1,5 до 3,5 м.

9. На північно-східному березі оз. Солоне, навпроти місця впадіння р. Алкалії, в 1,5 км від берега озера, нами виявлені 2 кургани висотою біля 1,5 м (схем. план, 9).

II. Правий (західний) берег

10. В південно-західній частині с. Тузли (схем. план, 10) знайдені уламки ліпної сіроглиняної кераміки, зробленої з грубої маси. Слід відмітити знахідку одного уламка ліпної, добре обпаленої посудини, прикрашеної двома низькими відтягнутими валиками (таб. II, 20).

11. На північ від с. Тузли знаходиться група курганів (6), розташованих в ряд по лінії південь—північ (схем. план, 11). Висота курганів біля 5—7 м. На одному з цих курганів, в зрізі траншеї, що проходить по вершині кургану, нами було виявлено та досліджено поховання кочовика з конем IX—XI ст. ст.⁵ В похованні були знайдені 2 золотих вискових підвиски, ліпний сіроглиняний горщик, 2 залізних стремена овальної форми, залізне пряме вудило та 30 срібних позолочених блях від кінської збруї. Кістяк лежав на спині, головою на захід, руки витягнуті вздовж тіла. Справа від кістяка лежав череп та відрублені кінцівки коня. Позаду черепа людини стояв ліпний горщик. Майже подібні поховання кочовиків широко відомі в Північному Причорномор'ї⁶.

12. На північний схід від с. Тузли (в 3 км) біля дороги, що йде до с. Широке, на ораному полі, трапляються окремі мілкі фрагменти ліпної сіроглиняної кераміки та уламки посудин, зроблених на гончарному крузі. Тут же зустрічаються кісті та невеличкі камінці. На поверхні був знайдений і патинізований відщеп кременю (схем. план, 12).

13. На північ від вищеописаного стародавнього поселення знаходиться група (3) заввишки до 1 м (схем. план, 13):

14. На південь від с. Широке (в 800 м) на березі височить курган висотою до 10 м. Біля нього розташовано 3 маленьких курганчика висотою до 0,8 м (схем. план, 14).

15. На північний захід від вищезгаданої групи курганів тягнеться ще одна група курганів (6) висотою в 2—3 м. Відстань між курганами до 50—80 м (схем. план, 15).

16. На захід від с. Широке знаходиться група курганів (6), один з яких має висоту до 12—15 м і, як розказують місцеві жителі, був колись

⁵ Кістяк належить дитині 7—8 років.

⁶ С. А. Плетнева, Печенеги, торки и половцы в южнорусских степях, МИА, т. 62, ч. I, 1958, стор. 153.

обкладений камінням (схем. план, 16)⁷. На його вершині нами були підібрані уламки ліпної тонкостінної кераміки з ледве відігнутими вінцями та оздобленої по плечиках частими насічками (табл. III, 21).

17. На південний захід від с. Широке розташована група курганів висотою від 1 до 8 м. Ця група налічує 8 курганів (схем. план, 17).

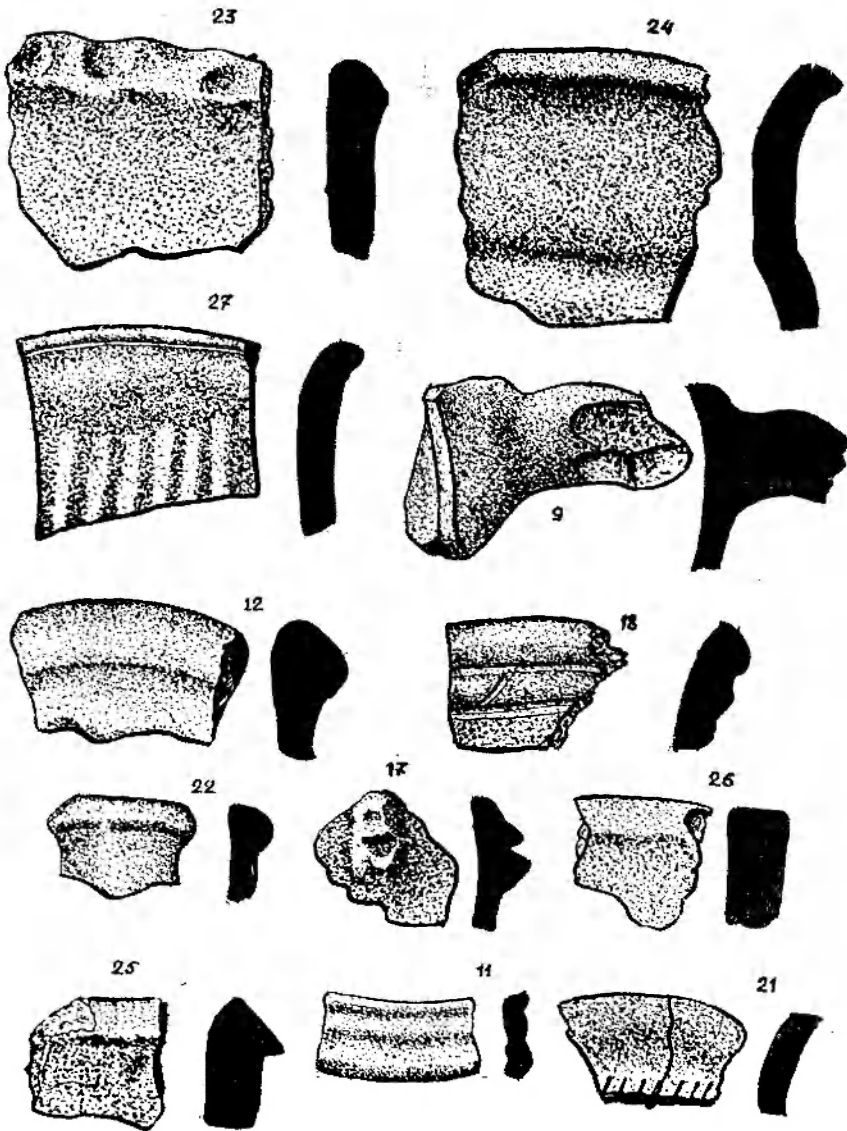

Табл. III.

18. На південь від с. Велика Мар'янівка знаходиться група курганів (5) висотою від 1 до 5 м. На поверхні цих курганів були підібрані дуже невиразні фрагменти ліпної кераміки та одна сильно патинізована пластинка кременю (схем. план, 18).

⁷ Цей курган серед місцевих жителів відомий під назвою «Гостра могила».

19. На північний захід від с. Велика Мар'янівка розташована група курганів (19) висотою від 1 до 3 м (схем. план, 19). На одному з цих курганів нами були знайдені дрібні фрагменти ліпної кераміки та уламок горла вузькогорлої амфори (табл. III, 22).

20. На північ від залізничної колії Білгород-Дністровський — Ізмаїл, що перетинає р. Алкалію, нами оглянута група курганів (6), які мають висоту 5—7 м (схем. план, 20).

21. На північний захід від с. Монаші біля шосейної дороги Білгород-Дністровський — Сарата є два кургани висотою до 7—10 м (схем. план, 21).

22. На північний захід від с. Монаші (2—2,5 км) або на південний захід від с. Карналіївка (в 2 км), на схилі долини виявлені сліди стародавнього поселення (схем. план, 22): невеличкі камінці, кості і багаточисленні уламки ліпної товстостінної кераміки. Підбрані уламки посудин з прямостоячими вінцями (табл. III, 26), оздобленими рідкими вдавленнями пальця до їх краю (табл. III, 23). Вінця деяких посудин відігнуті (табл. III, 24) або мають незначний навіс назовні (табл. III, 25). Площа стародавнього поселення віддалена від річки на 200 м і тягнеться близько 1 км вздовж р. Алкалії.

23. На південний захід від с. Карналіївки (схем. план, 23) до 1 км, на значній площі трапляються мілкі фрагменти ліпної сіроглиняної кераміки, каміння. На поверхні було замічено декілька камінців зі слідами вогню.

24. На захід від с. Старокозаче на верхній терасі річної долини знаходиться курган висотою до 5 м (схем. план, 24).

Таким чином, в результаті археологічної розвідки нами було виявлено 10 стародавніх поселень різних епох, зафіксовано 54 кургани, досліджено 1 курганне поховання кочовика IX—XI ст. Крім того, було оглянуто декілька залишків татарських поселень біля с. Підгорне, с. Олексіївка (Майсбург), с. Широке, с. Тузли.

Слід зауважити, що розвідка носила характер лише попереднього поверхового огляду, а тому дані археологічної розвідки носять неповний, фрагментарний характер. Але автор сподівається, що результати проведеної археологічної розвідки в деякій мірі поповнили археологічну карту цього району і допоможуть в майбутньому археологічному дослідженню цього краю.
